

ÉJ, MILÁNÓBAN

A fiú rémlátó képpel küszött vissza.

— Püspök! Túljártam az Előcsarnokon, egészen az Oszlopig. Úgy félttem, mindenütt égnék a tábortüzek. Nem mertem továbbmenni... ha megfognak, megkínóznak az ariánusok.

Ott várta a gyereket az oldalajtónál. Néhány lépcső a kriptákhoz vezet. Reggel óta ostromlott vár a templom: a hatalmas bronzkaput kövekkel s főtörzsekkel eltorlaszolták, gerendákkal rekesztették el az ablaknyílásokat. „Takarékosak legyetek az olajjal. Csak a sarokban s az oltároknál égjenek mécsek.”

Szeme megszokta a sötétséget, látja népét. Ezrével menekültek ide a milánóiak, amikor megjött a hír, hogy az ifjú császár szava kövérré hizlalta az eretnekeket s anyjának hite gyenge... Ő, egy szón múlik néha minden, a titkos császári tanácsban. Egy esztendeje, mintha a hitben is béke lett volna, vállalta a követséget Galliába. Míg meggyőzte a bitorlót a császár igazáról — újból feltámadtak a hereticusok. Visszajött, de már csak szorongó népét találta, ostromlott várost, reggelre már a Bazilikába szorították őket az eretnekek.

Még övék a hatalmas, fedetlen Peristilum: itt várnak tavasszal bebocsátást a megkereszteletlenek. Türelemesen állnak, fedetlen fővel, ha esik is s reájuk borul a márciusi köd. Azok, akik valaha kint vártak, most bizonyosan itt szoronganak, vele együtt, a templomban. Ha világosabb lenne, talán felismerné arcukat. Rabszolgák s katonák voltak közöttük, tímárok és kertészek, galambokat tenyésztenek, vagy méheket. Ha nappal lenne, soknak tudná nevét. Keresztelt, összeadta őket. Eljöttek házába, hiszen úgy rendelte, hogy ne legyen a püspöki palota kapuján zár. Akinek kedve tartja: nézze, miként olyas a régi írásokból.

Az egész itt történt, tizenhárom esztendeje. Ambrus nekitámaszkodik a kisajtónak, lehúnyja szemét. A főkapun jön be a liktorokkal. Liguria s Aemilia kormányzója volt, császár személye, élet és halál ura a városban. Milánó akkor is harcilázban égett: püspököt kellett választania. Ahogy az öreg Auxentius atya elhalálozott — a nép vadul, féktelenül verte egymást: ariánus legyen-e az új püspök, vagy olyan pap, aki tisztá római hitéhez ragaszkodik? Ahogy ment a liktorok nyomában, látta tócsákban a vért az előcsarnokban, a vesszőnyalábosok félrelékték saruikkal a heverő halottakat. A szószékre ment fel, mert így kívánta a Rend. „Ő, ti eszelősök, hát ti beszéltek a szeretetről? Ti hívjátok ellenünk perbe a könyörület Istenét? Hiszen egymást ölitek, kövekkel veritek agyon, aki másként ejti az Igét. Ti mondjátok magatokat, milánóiak, Krisztushívőknek? Én kérdezem tőletek, akit — magatok közt — piszkos pogánynak neveztek.”

A gyerekre gondol, aki az előbb meghozta a végekről a rossz hírt. Az a másik gyerek szóke volt, kékszemű... A milánóiak, persze, hamar kiáltanak csodát. Azóta is hány éjszaka hallja annak a gyerekeknek a hangját, akit utána nem látott többé senki soha... Áll a püspökök szószékén, alatta fegyveresei vesszőnyalábokkal, mondja a város kormányzójának szavát azon a kevert, tisztátalan nyelven, ahogy beszélnek a milánóiak. A magasból világosan láthatta: ott ült a gyerek, talán a hetedik, nyolcadik sorban... kékszemű, szókehajú. Felugrott, kiáltott. Valóban, mintha Róma tisztá nyelve lett volna. „Vivat Ambrosius Episcopus”. Háromszor. Tizenhárom éve, a nagytemplomban. A csend meddig tarthatott? Ő, egy pillanat csak... már körülötte térdeltek az asszonyok, férfiak nyúltak érte a szószékre, a liktorok megrettenen álltak, nem tudták, elő kell-e venniök a szekercéket, fegyverrel nyissanak-e utat uruknak, aki... Mit érez egy ember a magasságban? Hullámzó tömeg, ezer ember, asszonyok. Még látja a szóke fiú sápadt, átszellemült angyalarcát. Hiszi-e, való-

ban angyal beszélt? A liktörök nem bírtak a tömeggel: te vagy a püspök... te vagy a püspök. Mint az eszelősek. Kiáltotta: nem vagyok keresztény... nem vagyok keresztény... Intett a centuriónak, megcsörrentette fegyverét. A sebhelyes felnézett rá: „nem könnyű, nagyuram”. Körbefogták, vitték ki a római katonák a templomból. De az eszelősek utána... Eljutott kormányzói palotájához, dénárokat szórattott szét, hogy lecsillapítsa a népet. De azok ott kint egyre harsányabbak, félelmesebbek lettek: angyal mondta, te vagy a püspök! Dönggették a kaput. A fegyveresek nem mertek velük szembeállni. Bizonyosan már akkor azok közül is sokan voltak keresztények. A gyerekek hangját... már mindenki hallotta Milánóban. Várta a sötétedést, lekerült a kertek tövébe, egyetlen szolgájával vágtatott Comó felé. A tó... árnyékok, pihenés. Mint félelmes álom, a milánói zendülés. Jár a napsütésben, hallja, folytonosan hallja a gyerek szavát. Brekegnek a békák a tóparton, pihenés, csodálatos csend. Hajnalra üldözői odaérnek. Ezer és ezer milánói érkezik a comói házhoz. Szemükből árad az alázat, most megférnek szépen egymással. Körülveszik a házat és várnak. A centurió mondja: uram, lehet, hogy nem vagyok kegyelmedre méltó, de kérlek, ne állj ellent ezeknek az embereknek. Az én hitem is benned van, uram.

Nézte a sebhelyest. Már akkor tudta, hogy indul. Láta őket az ablakon át. Milyen csendesek voltak... Vajjon most, ebben az alvó bazilikában hányan vannak azok közül, akik akkor kijöttek érte Comóba?

Milánó határában megkeresztelkedett. A városba úgy jött már mint püspök. Tizenhárom év, gondolja. Mindennap, mindennap. Ulni a szobában, kinyitni a fóliánsot. Harmincöt esztendő volt, amikor elyégeztetett. Simplicianus, a presbiter tanította. Mindent megtanulni, mindent elolvasni, amit az atyák írtak, a keletiek és a nyugatiak, az afrikaiak vérbő dialektikájukkal, athéniek, akik rég porladó bölcsek szavaival elegyítették az ígét s galliaiak, akik megrészegették a leírt szó szépségétől, rómaiak, akik felmérték a hitet kánonokba. Mindent elolvasni, érteni, emlékezni. Pénzét szétosztotta az emberek között, letette proconsuli méltóságát, levétette háza kapujáról a lakatokat. Néha bejön egy ember, megáll előtte és mondja: „Püspök, győzz meg, nem hiszek!” Ez a könnyebbik. A nehezebb az afrikai... Augustinus a neve... ékesszólást tanít a városban. Így kezdi... „ebben ellentmondást látok, tiszteletreméltó atyám”.

Mindez elmosódik ebben a percben. Áll a kiskapu mélyedésében, néz a gyerekekre, aki vár, talán egy kedves szót. Rárajzolja a kereszt jelét, magához öleli. Ez bizony nem beszél latin szóval, nyers és vaskos beszéde, széltől fújt, fekete gyerek. „Bene, bene”, mondja. A többiekre gondol, akik vele együtt várnak második csodát.

Ha nem jön meg Justina császárnő felmentő serege, reggel betörnek a nagykaput az ariánusok. Elhosszítják a faltörő kost, kődarabokkal zúzzák be az ablakokat: délre egyetlen élő sem marad. Egy nap. A Bazilika az ő országa, benne az imperátor. Kőpadlón hevernek, néhány várandós asszony kuporog a padokban. Ki hozott ételt? Talán valaki magával cipelte tarisznyáját, kebelébe rejtett darab kenyeret. Az udvar közepén kút van, aki szomjas, még kimehet arra, ihat, végezheti szükségét. Még egy éj. A gyerekek sírnak. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Rossz hallani, nem mondhatja a gyerekeknek: csendesedj, gondoldj lelkedre. Tested holnap bizonytalán halott.

Mit csináljon velük? Széttépett nép, az ima nem használ, a prédikáció kimerült. Mi lesz velünk holnap reggelre, kérdik, verik a falhoz a fejüket. Ha kinyitnánk a nagykaput: átmennének talán egyszerre a gyűlölt ariánusokhoz. Végigmegy a padok közt: keskeny rést hagytak, jobbra-balra százával fekszenek az emberek. Estefelé még úgy rendelte, hogy jobbra legyenek a férfiak, balra asszonyok a gyerekekkel. De azok, akik halálba készülnek, fogják egymás kezét. Püspöki székéhez ér. Trónus, így akarta: ha jön a császárnő, vagy az imperátor: Ambrus, Milánó püspöke legyen egyenlő velük. Beül, a bíborpárna körülöleli. Ha percig még így marad, elszűnyad.

Könnyű szédülést érez, ilyenkor éberem térnek vissza az álmok, ezer kép, egymásraboruló percek, végtelen sorban, ahogy megőrizte az emlékezet. Egy ilyen éj. Gallia Narbonensisben, csata előtt. Neki kellett vezetnie a lovasságot az Uzurpátor csapatai ellen. A veteránok ismerik ezt az órát. Ilyenkor dől el minden katoná lelkében az élet és halál. Ilyenkor kell végigmennie a hadvezérnek a tüzeknél, nem alhat, lelkesít, ügyel. Az őrtállók fáradtak, az ellenség lesi, nem alusznak-e ki a tüzek? „Énekeltesd őket, uram”, mondta a tribunus s könnyen tapsolt hozzá: a veteránok ismerték ezt a hangot. A kórus. Először csak hárman-négyen kezdenek hozzá, mint a szélvész, ha elkapja a köntöst, úgy dagad szét az ének, perc alatt már döbörög, mennydörgés. Ha jól fújják, meghallja az ellenség: csata előtt vigadnak a rómaiak! Így tart ez egész éjjel, nyílt mezőn hamar hajnalodik. Az ének, gondolja, a lélek síkfutása. Int a diakónusnak, szedje össze a többi szerepapot.

Az utakra gondol. Lovagol, légiók élén, röppenő sasok, csupa pompa, de a láb már alig bírja a szakadékos út sarát. Az elsőnek int: centurió, énekelj! Tábortűz, sáncásás, táborverés. Katonák énekelnek. A test esendő, nem készültek az elmúlásra.

— A nép fáradt. Nincs kenyér. Ha így ülnek, összetörödvé, reggelre nem lesz bennük már semmi lélek.

— Nincs mentség, Püspök! Nincs mentség!

— Énekeljete!

A trónus előtt gyertyát gyújtat. Patricius-ősei árnyékában áll, mint Nero idejében szépapja, ő sem tagadhatja meg önmagától a végső, ünnepélyes szertartást.

Szerették énekét a katonák. Valaha... apja mellett lovagolt, világos, érces hangja volt, messzeszállt. Ha leereszkedett az este s bort ittak a lovasok: kérték, énekeljen. Az első diakónus sápadtan kérdi:

— Mit énekeljünk, nagyuram?

Ismeri ezt a titokzatos áramlást, amikor a kórusba belekapnak a katonák. Két csapat hever egymás mellett; felváltva mondják a strófát, egyik a másiknak felel. Arra gondol, most egyszerre felveri a népet. Utolsó éjszakájuk, ne aludjanak.

Ki emlékezik erre az első mondatra? A püspök kezdi. Régen nem énekel, mintha ezer esztendő feküdnék a vidám vitéz mögött, aki jár kint a tábor-tűznél, felkelti a centuriót. A zsoldár, lehúnyja szemét... Beszívja a nehéz, gőzös párát: a templomba csak az ablakok felső kis részéből jó be tiszta levegő. Az árnyékok imbolygásában látja, hogy megelevenedik a templom, sűrűmozgású, tompazajú tömeg: testük esendő, lelkük lázas. Mint betegek: várják a csodát.

Ó, talán soha... soha nem énekel szebben, akkor sem, amikor húszesztendő volt, végigügetett a narbonnei réteken, vagy a Hymettos mentén, amerre vezette a légiókat. A zsoldárkönyv már ott van a diakónusok kezében, ráhajlanak, a nagybetűket felveti a mécs. Egy strófa. Hányszor disputált, pogánykorában, kegyes papokkal, hogy igaz római nem bírja az Irás barbár szavát... Most egyszerre latin verssé válik a zsoldár, kitágul, patakok erednek el belőle, világok válnak le belőle, elseperi a lélek névtelen szorongásait. Már nincs egyedül. A tábortüzeknél jár, hol ijászok melengetik a meztelen lábukat s köszörösök csendítik az acélt. Mintha láng kapna bele a némaságba, felhangzik az énekkíséret... ó,... de bátortalanok vagytok... félték belekapni... Int: gyujtsátok meg az oltár összes gyertyáit... legyen fény, lássák az ariánusok: vigadnak Ambrosius seregei. Ha karját emeli: mintha dagadna s ernyedne az ének, dagály és apály váltja egymást... előrejönnek, a gyerekek érzik meg először, hangjuk úgy simul énekéhez, mint bárány anyjához... az asszonyok is így erőre kapnak, áttörik a férfiak komor kórusát. Nem ismeritek a textust? A diakónus előreolvas minden egyes vereszetet. Ambrus fel tartja karját, a nép ismétli félelmes erővel a strófát, a hang visszacsapódik a mennyezetről.

Most elhagyja a zsoldárt. Mintha lassan, túllassan emelkednék belőle az ének... lehúnyja szemét. Valaha nekik is tanulniok kellett a vers születésének arányszabályát, játszi kedvteléssel utánozták az Aurea Aetas elvillant szavát. Oly könnyen verseltek, játékos rögtönzéssel, szellemi torna volt, hol görög, hol latin. Most áll a főoltárhoz támaszkodva, lehúnyja szemét. Hallja a verset. Himnus, mondja. Nem Ézsaiás, nem Dávid király írta. Most születik, ebben a percben, halál peremén.

Felnéz, az ablak magasságába. Kis rést hagytak, hogy lássák a hajnalt. Otthon clepsidrából már rég leperegett a homok. Látja a felhőket. Dereng.

A fiú jön hozzá újra... Papi köntöse szárnyát rántja meg az a gyerek, aki kiszökött az este. Maszatos kezét emeli hozzá, szemében csillanó, bomló nevetés. Lehajlik, homlokára teszi kezét. Nem bírja a félsz-et, gondolja. Eggyel több vértanu. De a fiú húzza köntösét, mutatja a felcsapó kóruszajban, hogy szólni szeretett volna... Karjánál fogva magához emeli.

— Püspök... újból kiszöktem, eltakarodtak az ariánusok... Bementem a Via Lata irányába... sehol egy lélek, sehol egy lélek... Csak egy öregembert láttam. Messziről jött. Mondta, a császárnő hadai beértek éjszaka a Városba. Monzánál szétverték az ariánusokat.

Lent énekel a kórus. Az antifónát most az asszonyok mondják. A gyerek mutatja, hogyan bújt ki az attemplom rácsán, halottak kiskapuján. Megy vele, kezében fáklya. Ha álmodik a gyermek, az ariánusok első köve őt találja s mi lesz a néppel? Mosolyog, megy előre, ő maga az Imperátor. Mint sötét, homályos felleg, úgy kíséri morajlásával az ének.

Sehol egy lélek, ismeri az elhagyott táborhelyek némaságát. Csontok, mocskok, szétszórt ruhák, kiloccsant kondér, ember-sakálok turkálnak rongyok között. Valahonnan messziről: ez az emlék. Áll a Bazilika sírkertjében. Nincs teremtett lélek a hajnalban.

Visszamegy, keresztül a kisajtón. Mögötte betör a fény. Valami lehet az arcán, olyan fényesség, amit nem bírnak el a milánóiak. Felmegy virrasztó-arcával a trónusszékhöz, kezében fáklyával, — egyszerre elhallgat a zsoldár nehéz szava. Még egyik sem hallhatta a gyermek boldog hírét. De látják Ambrust: arcáról olvassák, hogy az Igaz megnyerte a csatát. A karosgyertya leszáll az oltár szegélyére, a püspök keze üres. Előrejön. Most, hogy bejött a hajnal, látja az arcokat. Szakállasak, kócosak, komorak. Kufárok s hősök ábrázata, a gyerekeké s a vajúdoké. Látja a várost, melyet tengertől ostromolt sziklára szorított egy messze felidézett vihar.

Nézi őket, már mindnyájan tudják, hogy int majd, a férfiak nekiesnek szekercékkel a gerendáknak, szétverik a pecket, kinyílik a hatalmas bronzkapu, mely — Ambrus szavára — esztendeje bezárult a véreskezű császár előtt. Mehetnek... feléleszthetik tüzüket, dagaszthat kenyeret az asszony, lesz délre leves.

Ambrus áll. A vers... gondolja... a vers erősebb. Kitarja két karját. Talán utoljára e városban, a püspök mondja a versét.

Te Teum laudamus
te Dominum confitemur
te aeternum Patrem
omnis terra veneratur

Ha hallanák a centuriók, apja s halott kishúga, Marcellina... Egyetlen ember énekel már csak, de betölti a bazilikát, a lapos tetők alatt visszahull, a hang erősebb lesz, újból felkapják. Ezer ember és asszony: egy óra mulva már hazamennek. Míg dagasztják a reggeli kenyér tésztáját, dúdolni fogják, maguk közt... így lesz dél, s lehet, holnap már nem emlékezik senki majd Milánóban arra, hogy Ambrus az új hajnal kapujában versével köszöntötte az Urat.